

באתי לעולם באמצע מלחמת העולם הראשונה.

נולדתי בשנת 1916. מיומי הראשון הרגשתי שהטבע עשה לי עוול. התחלתי ללכת בגיל מאוד מאוחר, הרגשתי שהייתי ילד מיותר, לעתים קרובות חליתי, הייתי ילד חלש וחולני. המלחמה לא פסקה, הרעב נמשך... אמי נהגה להשאיר אותי עם הילדים המבוגרים יותר במשפחה שישגיחו עלי. היא יצאה מן הבית למקום רחוק כדי להשיג אוכל. כסף לקנות מזון.

בזמן המלחמה נהגו לחטוף גברים לעבודות כפיה, על כן נהג אבי להסתתר כל פעם במחבוא אחר. אותי נהגה אמא להסתיר במרתף, גם את אבא היא דחפה למרתף הדחוס, שם ישב כל היום מכורבל ולא פצה את פיו.

לעתים רחוקות נהגה אמא להרים אותי בזרועותיה ולהושיב אותי על אדן החלון.

יום אחד הופיע חייל רוסי, ניגש אלינו וביקש מאמא מים. לאחר שסיים לשתות את המים, התרחק, עצר לפתע, הוריד את הרובה שהיה תלוי על כתפו וכיוון אותו אלי. אמא פרצה בצעקות ואני פרצתי בבכי. הוא התקרב אלי, הניח את אצבעו על שפתי כמצווה באיום: 'שתוק!'. פתאום פרץ בצחוק והלך לדרכו...

כשגדלתי נהגתי לבנות כלובים לציפורים,

אספתי קרשים בחצר והדבקתי אותם זה לזה בבוץ. מסביב הוספתי גדר קטנה אותה צבעתי עם מיץ של סלק אדום.

חזרתי הביתה מטונף ומסריח, אבא הכה אותי לפעמים ואמא צעקה עלי: 'שוב אתה חוזר מטונף, מסריח עם מכנסיים קרועות'.

השכנים התפלאו ואמרו לאבא: 'איזה ילד מוכשר יש לך, הוא יודע לבנות ארמונות קטנים לציפורים'. אבא שמע את זה, חיבק אותי בחום ואמר 'יום אחד תהיה מהנדס!'. מאז הפסיק להכות אותי, ואמא כעסה עלי פחות כשחזרתי הביתה מכוסה בבוץ עם ידיים אדומות מסלק.

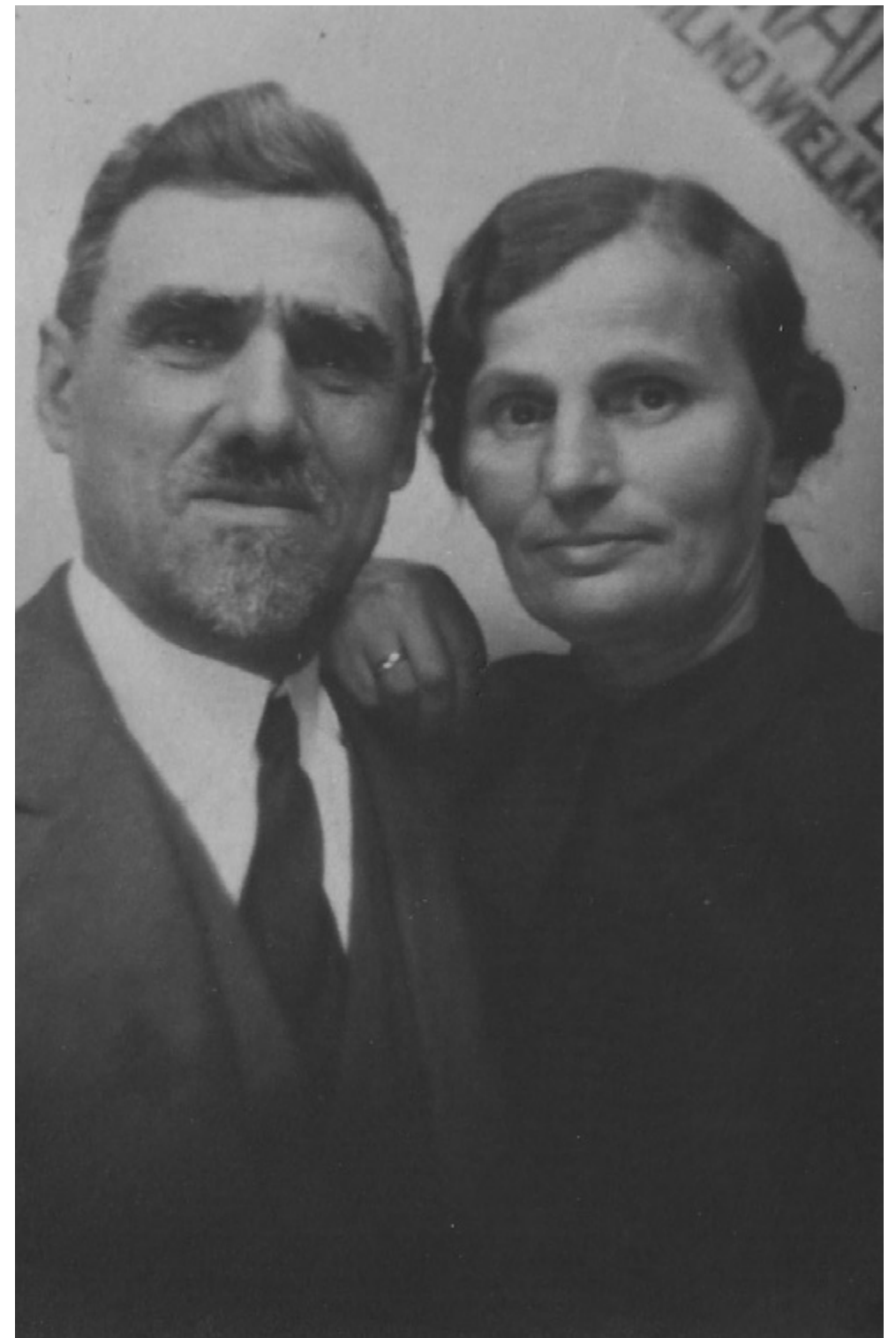
על אף שאמא לקחה אותי לבית הספר לבוש בבגדים נקיים ומתוקנים,

ביום הראשון ללימודים - המורים כמעט ולא הבחינו בי. הילדים האחרים בכיתה היו לבושים יפה בבגדים חדשים ונעליים מצוחצחות.

נהגתי לישון על הרצפה. יום אחד כדי לא לישון על הרצפה, הנחתי קרש על ארבעה כיסאות שהעמדתי בשורה זה לצד זה, תוך כדי שינה כיסא אחד זז ממקומו, הקרש נפל ואני יחד איתו. אמא התעוררה וצחקה... 'לא נורא, יום אחד כשתגדל - תישן במיטה יפה כמו מלך...'

במיטה של מלך לא ישנתי, גם לא במיטה של פשוטי עם. מיטה לא הייתה כלל...

תמיד הייתי רעב, ולא יכולתי להתרכז בלימודים, לא הייתי תלמיד טוב.

הייתי מעט בבית,

רוב הזמן נהגתי להסתובב בחוץ עם חברים, לפעמים ביקשתי מהם משהו לאכול. היה לי חבר אחד מושינק'ה מלבסקי, לאבא שלו הייתה מאפייה - הם היו אופים לחם, כעכים ולחמניות. פעם בשבוע נהגנו לעבור בין הלקוחות של המאפייה ולגבות את הכסף עבור הקניות באשראי של אותו שבוע. החבר לקח אותי איתו לעזור לו לגבות את הכסף כי פחד ללכת לבד שלא ישדדו אותו בדרך.

כשחזרנו עם הכסף אמא שלו אמרה לו: 'מושינק'ה, תכניס את רחמילק'ה הביתה ותן לו כוס תה חם ולחמנייה, הוא בטח רעב'. שתיתי את התה, לעסתי את הלחמנייה ועצמתי את עיני, באפי עלה ריח התבשילים מן המטבח שלהם. הריח התפשט בכל גופי... חזרתי הביתה פחות רעב.

היה לי עוד חבר משהל'ה שאהב לקרוא ספרים, ועוד חבר שלימק'ה שהיה יתום, היו לו ידיים חזקות ושיער ג'ינג'י, הוא היה מרים אותי גבוה ביד אחת, אף על פי שהיינו באותו גיל, והיה לי עוד חבר יוסק'ה, שהיה גבוה כמו שרוך, גם גבוה, גם טיפש וגם בכיין, תמיד בכה, האף שלו היה תמיד רטוב כמו ממטרה, ונהג לקנח אותו בשרוולים.

כולם היו בני שתיים עשרה או שלוש עשרה, בבית ספר היו לי פחות חברים. השמות שאני זוכר - שיוול'ה, טבק'ה, נעמזר וברוך, לאבא של שיוול'ה היה בית דפוס. היה מדפיס את העיתון שיצא לאור בוויילנה. טבק'ה היה מאוד לבבי. נהגנו לחלק ביננו את האוכל שלא היה לנו. גם הוא היה עני כמוני. הוא מאוד אהב לכתוב. פעם כשבאתי אליו הוא הראה לי את המחברות שכתב. מחברות מלאות בסיפורים קצרים. בעיקר אהב לכתוב על הטבע והשדות, היער והציפורים, ואיך האדם יכול להיות חבר של הטבע... הוא מאוד השפיע עלי, ואמר לי 'למה שגם אתה לא תכתוב? זה כל כך קל ונעים ומרחיק ממך את המחשבה שאתה רעב'. כך התחלתי לכתוב.

האדם השני שבזכותו התחלתי לכתוב היה המורה שלי האדון באסטימסקי,

הוא היה פדגוג וסופר שנהג לקרוא לנו סיפורים בכיתה, תמיד הצטערנו כששמענו את הצלצול שבישר את סוף השיעור. עם הצלצול הוא היה מפסיק לקרוא את הסיפור. אני יצאתי להפסקה עצוב וממתין בסקרנות לשמוע את סוף הסיפור בשבוע הבא.

המורה באסטימסקי לימד אותנו יידיש. תלמיד טוב בידיש לא הייתי, גם לא במקצועות האחרים. לעתים קרובות המורה באסטימסקי ביקש מאתנו לכתוב חיבור על נושא חופשי - פשוט לעצום עיניים ולדמיין, ואז לספר על אירועים דמיוניים שכלל לא קרו. היה יום שהמורה קרא לי לעמוד לפני הכיתה ולקרוא את הסיפור שלי. לא קמתי כי לא הכנתי שיעורים. המחברת שלי הייתה ריקה. מבויש, עצוב ורעב חזרתי הביתה. שעה ארוכה עמדתי ליד החלון הפתוח. דמעות זלגו מעיני.

מאז החלטתי לא לוותר עוד לעצמי.

פתחתי את מחברתי וכתבתי סיפור. 'חיים בחלום' קראתי לו. אינני זוכר בדיוק את תוכנו של הסיפור. אני נוסע ברכבת עד שבא המבקר ומבקש ממני את כרטיס הנסיעה שלי, אני לא מוצא אותו... מחפש בכל הכיסים ולא מוצא. 'איפה הכרטיס שלך?' הוא צועק, 'כרטיס! אם אין לך כרטיס תצטרך לרדת בתחנה הבאה באמצע היער, והדובים יאכלו אותך!'. פתאום התעוררתי מבוהל וצורח... אני רואה את אמא שלי, עומדת לידי וצוחקת... איך הסיפור הסתיים אינני זוכר. אבל כשקראתי אותו לפני תלמידי הכיתה וגם בכיתות אחרות הוא גרם להתרגשות וכולם דיברו כל אותו שבוע על הסיפור שלי.

המורה באסטימסקי ביקש לשמור את הסיפור שלי אצלו. הוא מאוד התלהב ואמר לי שאני עתיד להיות סופר. המונוטין שלי עלה בעיני התלמידים, ובעיני המורה הייתי תלמיד לדוגמא. יום אחד הזמין אותי אליו הביתה לשיחה. לאחר שסיפרתי לו שאין לנו אוכל בבית ואני תמיד רעב, הוא הכין לי ארוחה חמה, נתן לי בגדים חמים ונעליים.

בסוף אותו שבוע העניק לי המורה מינוי חינוך על עיתון הילדים 'גרינקע ביימלעך' (עצים ירוקים) עם הקדשה: 'לירחמיאל רומבק מאת המורה באסטימסקי'.

אבא, אמא, האחים והאחיות לא רצו להאמין שתלמיד כל כך גרוע מקבל פרס עם הוקרה מכובדת כזו. כולם התחילו להעריך אותי, היחס המזלזל והמשפיל כלפי פסק. עברו יותר משישים שנה, ואני לא שוכח את אותו רגע מרגש בו המורה מזמין אותי לעמוד מול הכיתה כולה ומכריז: עליכם לקחת דוגמא מתלמיד עני שעומד לפניכם, תלמיד מוכשר הכותב סיפורים ושירים יפים.

מאז לא פסקתי לכתוב שירים, שירים שביטאו רעב, עוני, סבל ואי צדק בעולם. מאז הכתיבה הייתה בשבילי חג.

אבא נטה למפלגה הקומוניסטית

והייתה לו חיבה לקומוניזם ולברית המועצות. הייתה לנו סולידריות איתו, היו לנו תקוות לעתיד טוב יותר. בבית הספר למדתי היטב, אך לא אהבתי להכין שיעורים... גם חשבון לא אהבתי. כשנשאלתי כמה זה חמש כפול שבע - לא הייתי מסוגל לענות.

בכיתה השישית והשביעית לימד אותנו המורה גרוסמן, איש לא גבוה, ממושקף, לבוש חליפה כהה שחורה או חומה עם עניבה ונעליים באותו צבע. הוא היה המורה להיסטוריה. מאוד אהבתי את שיעורי ההיסטוריה, שתיתי בצימאון את שיעוריו וזכרתי כל פרט ממה שאמר בכיתה.

המורה גולדשמידט לימד אותנו תנ"ך, הוא היה דומה למנדלי מוכר ספרים. היה לו מעיל עם צווארון גבוה כמו של מנדלי מוכר ספרים. המורה גולדשמידט היה איש לא שקט והתלמידים אהבו לעצבן אותו. מיד נעשה אדום, התחיל להכות עם ספר התנ"ך שבידו על השולחן וצרח: 'גזלנים! פראי אדם! עליכם לחיות ביער כמו החיות!'. דפי הספר נתלשו והתעופפו לכל עבר. לבסוף הוא התמוטט חסר כוחות על כיסאו, שמט את ראשו על השולחן ונשאר לשבת עד שנשמע הצלצול שהכריז על סוף השיעור.

והיה לנו את המורה לגרמנית - האדון טשסטראף.

הוא היה לבוש בז'קט לבן. אהבנו אותו מאוד. כשנכנס לכיתה לפני שהתחיל את השיעור נהג לבדוק את ניקיון התלמידים, ביקש להושיט לו ידיים, בדק אם הציפורניים שלנו נקיות, אחר כך הביט על הראש. חיפש כינים בשיער. גם הביט על הנעליים אם הן מצוחצחות, ואחר כך הביט על החולצה והמכנסיים. אם היה חור בחולצה או במכנסיים היה תוחב את האצבע, קורע עוד יותר את החור ושולח את התלמיד הביתה לתקן את החור. 'תלמיד צריך לבוא לבית ספר עם בגדים שלמים ומתוקנים, נעליים מצוחצחות והעיקר בלי כינים'.

בקר וקראוזה היו המורים למוזיקה. המורה בקר היה שמן עם אף אדום, בגלל שלא הפסיק לשתות, המורה קראוזה היה נמוך ורזה, בעל פנים חיוורות. בתחילת שנת הלימודים הם נהגו לבחור ילדים מוכשרים מספיק להשתתף בתזמורת בית הספר שלנו. בין הילדים הנבחרים הייתי גם אני. ביקשתי לנגן בטרומבון. הייתה לי שרשרת על הצוואר, ויום אחד כשהזקתי את הכלי ביד נפלה לי השרשרת לתוך הטרומבון. ניסיתי לשובב אותו לכל הכיוונים ולשלוף משם את השרשרת אך היא נתקעה. החזרתי בבושת פנים את הטרומבון למורה קראוזה ואמרתי לו שאני לא רוצה לנגן יותר... כך הסתיימה הקריירה המוסיקלית שלי עוד בטרם התחילה.

בגיל ארבע עשרה סיימתי את הלימודים. יחד איתי היו עוד שישה תלמידים. לא הייתה חגיגת סיום.

'בשביל שבעה תלמידים לא עושים חגיגת סיום' אמר המנהל לובצקי.

הוא לחץ לכל אחד מאתנו את ידו ונפרדנו לשלום. כך הסתיימה שנת הלימודים.

עם הרבה השכלה לא יצאתי מבית הספר...

בימים הראשונים, עם סיום הלימודים התגעגעתי מאוד לחברים שלמדתי איתם וגם לחלק מן המורים. (לא לאלה שצעקו ואיימו עלינו, הם שאירו אצלי זיכרונות קשים).

מדי פעם נהגתי לעבור על פני בית הספר, הבטתי עליו ותקפו אותי געגועים.

פולנית לימדה אותנו המורה לנה.

התלמידים התייחסו אליה בכבוד, המורה לנה הייתה יפה.

היא הייתה נכנסת לכיתה ובידה 'ז'ורנל' שכיסה את בטנה, היא רצתה להסתיר את הריונה. היינו נערים בני ארבע עשרה, הבטנו בסקרנות על בטנה התפוח. בשיעורים שלה נהגנו לשבת בנימוס רב.

המורה לנה נהגה לקרוא לנו קטעים בפולנית מן הספר שבידה. בשיעורים הבאים שאלה 'מי זוכר את החומר שקראה בשיעור הקודם?'. תלמיד שידע לשנן ולצטט את הקטעים שזכר בפולנית היא נהגה לחייך אליו חיוך רחב וללחוש לו באוזן 'טוב, טוב מאוד'. את הציונים שלנו היא רשמה בחדר המורים.

תלמיד אחד שאני לא זוכר את שמו התגנב פעם לחדר המורים ותלש את הדף עם כל הציונים של שיעורי הפולנית מתוך מחברתה של המורה לנה.

אחרי המקרה הזה המורה לנה מאוד כעסה והפסיקה ללמד אותנו. במקומה בא אלינו המורה בורשטיין, בעלה. הוא היה מורה טוב, התייחס אלינו יפה כאילו היינו כולנו חברים שלו. תמיד היה חיוך על שפתיו. כל התלמידים אהבו אותו, הוא היה אחד המורים הטובים אם לא הכי טוב.

ממשפחתי הגדולה שחיה בוילנה בין
השנים 1907-1941, נשארתי אני ושני אחי.
אני מספר כאן על כולם לזיכרון עולם.

סבא אברהם זעליק

המצב הכלכלי היה רע מאוד, גל אנטישמי מאיים עבר על יהודי וילנה באותן שנים, חיפשנו איך לצמצם הוצאות. החלטנו שסבתא תעבור לגור איתנו, כך לא נצטרך לשלם שכר דירה כפול. בדירתנו הקטנה הצטופפנו, שמונה נפשות: חמישה ילדים, אבא אמא סבא וסבתא. מקום לסבא לא היה, הוא הסתדר בבית זקנים. היה בא בימי שישי לארוחת ערב שבת איתנו. אחרי הארוחה, שתה כוס סודה, אמר שבת שלום וחזר לבית הזקנים.

בקיץ הוא היה לובש ז'קט שחור, בחורף מעיל ארוך עם צווארון קטיפה שחור וכובע סאמעט של חסידים עשוי קטיפה שחורה, מכנסיו היו תמיד קצרים מדי. סבא היה קמצן גדול. היה מגלגל סיגריות מטבק זול, ואף פעם לא כיבד אחרים בסיגריה - היה מגלגל במהירות סיגריה לעצמו ותוחב את קופסת הפח עם שארית הטבק לכיס.

לסבא הייתה קרחת עם מעט שערות בצדדים, עיניים לחות וזקן קטן. למרות שהיה קשיש לא נעזר במקל הליכה. סבתא הייתה צעירה ממנו בעשר שנים, כשהיה מגיע לארוחת ליל שישי מבית הזקנים ושותה את כוס הסודה שלו והתחיל לפטפט, סבתא הייתה משתיקה אותו, 'סגור את הפה חכם שלי' הייתה אומרת לו.

סבא זעליק היה כובען, קראו לו 'ההיטל מאכר'. עבודה כבר לא הייתה לו ככובען, סבתא וסבא החליטו שסבא יימצא עבודה אחרת. אחרי חיפושים לא מעטים סבא מצא פרנסה אחרת כדי לעזור לסבתא: הוא נהג לקרוא תהילים לזכר אנשים שנפטרו.

סבא חיכה לימים הנוראים ראש השנה ויום כיפור. או אז השכיר את עצמו להיות חזן בבית הכנסת, לבש קיטעל לבן וירמולקה, עמד לפני ארון הקודש והתפלל. את כל הכסף שקיבל על עבודת החזנות שלו סבתא לקחה ממנו, לעתים שילמו לו באיחור - אז האיצה בו 'אולי תיכנס אליהם ותבקש שישלמו לך את המגיע, מפרנס קטן שלי'.

סבא כעס בשקט... לפני שהספיק לענות לה - השתיקה אותו ואמרה 'עדיף שתשתוק חכם שלי!'

בערב פסח סבא היה עובד כמשגיח במאפייה של מצות וכך היה מביא עוד כמה פרוטות הביתה.

בחול המועד של פסח סבתא הייתה מחלקת לנו 'דמי כיס' והשביעה אותנו שלא נספר לסבא...

סבתא פייה

לפי מה שאני זוכר סבתא פייה הייתה גבוהה אבל בין אנשים אחרים נראתה נמוכה מהרגיל. שערותיה היו כסופות וארוכות, מסורקות ומגולגלות עם 'קוקו' מאחור ועליו אבן יקרה. היה לה מצח גבוה, פנים חרושות קמטים ועיניים עמוקות, על אוזנייה עגילים ובתוכם אבנים כחולות. אצבעות קצרות, על קמיצת יד שמאל טבעת. את כספה שמרה בתוך מטפחת סודית קשורה בקשר שאיש לא ידע לפתוח מוחבאת במקום שאיש לא ידע... 'זה כסף לימים גרועים' אמרה.

בחנוכה ובפסח נהגה לחלק לנו מטבעות כסף וסוכריות שהיו בצנצנת. בשבתות וחגים נהגה ללכת לבית כנסת להתפלל יחד עם אמי.

לדברי אמי סבתא הייתה תופרת תכריכים, איש לא היה תופר תכריכים יפים כמוה. הייתה מאוד חרוצה. ממש אמנית. על המיטה בבית הייתה מסדרת המון כריות כך שלא הרגישו שהמיטה הייתה ישנה ועקומה, אבל בעזרת הסידור המופלא של הכריות והכיסוי של המיטה היא הייתה נראית כמו מיטת ארמון.

אחרי שחזרה הביתה בערבים הורידה את השמיכה והכריות, הניחה שמיכה של פוך ושכבה לישון. השכם בבוקר קמה, סידרה הכול בשקט ויצאה מהבית.

בימי חול דיברה מעט, אבל בשבת היו המון ויכוחים. אהבה להתווכח, אם לא הצליחה לשכנע את האנשים סביבה או שמעה דבר שלא מצא חן בעיניה, הפסיקה לדבר. השתתקה. והמשיכה לשתוק ימים ואפילו שבועות. השפילה את הראש, הפסיקה לאכול, רצה אל החצר ושרה שירים תחת העץ. לאחר זמן רב נרגעה... והתחילה לחייך, וחזרה אל עצמה כאילו כלום לא קרה.

סבתא אמרה שאמא שלה בישלה טוב יותר ממנה. בעיקר קוגל.

לסבתא היו הרבה בנים: שלושה מתוכם הכרתי. חנון, משה, אבי חיים דוד. בן אחד לא חזר ממלחמת עולם הראשונה. סבתא לא הפסיקה להזכיר אותו, כשדיברה עליו פניה כוסו דמעות.

ריינע פייגע

ריינע פייגע, אחותה של סבתא שלי הייתה אישה נמוכה ורזה, שיער לבן על ראשה.

הייתה נועלת נעליים שחורות מבריקות, לבושה בשמלה כהה.

היו לה שתי בנות: לובה והדסה. לובה המבוגרת ביניהן הייתה לבושה בשמלה כהה, היה לה שער שחור ארוך, הייתה קצת שמנה, והיו לה כמה שיני זהב.

המשפחה כולה חיפשה שידוך עבורה.

הדסה הייתה נמוכה, שערה קצר, ענדה עגילים של זהב משובצות באבנים אדומות. נהגה ללבוש מעיל עור. בזמן מלחמת העולם הראשונה טיילה עם חיילים גרמנים, אף על פי שאמרו לה שזה לא נאה לצאת עם חיילים גרמנים, אני ראיתי אותה כמה פעמים בהיותי ילד בן שש, מאוחר יותר נעלמה, הפסיקו לדבר עליה, זה היה סוד.

עבור לובה מצאו חתן שהיה מבוגר ממנה בחמש עשרה שנים. ראשו מגולח לבוש חליפה שחורה עם ממחטה לבנה בכיס העליון, הרבה טבעות על אצבעותיו, נעליים מחודדות, עיני פלדה. שמו היה אפרים, אבל קראו לו אלפרד.

בא עם כל משפחתו לפגוש את הכלה: אביו, אימו ושלושת אחיו, כולם בחורים גבוהים ויפים, שערם מסורק לאחור משוח בשמן. כולם שרו יפה, נהגו לבוא בימי ראשון בערב, ישבו סביב השולחן, כמו זאבים טרפו בתיאבון כל שהיה מונח לפנייהם. כדי להכין כל כך הרבה מאכלים, ריינע פייגע הלכה עם סל גדול לשוק. בכל ארוחה היו כיסונים. 'כיסונים אני מאוד אוהב' אמר אלפרד. 'לאחר שרוקנו את הצלחות התחילו לשיר בקול רם, לעתים ביקשו ממני לצאת מן החדר לחדר השני, או אז התחילו לשיר שירים גסים. חודש ימים לובה הייתה עם האיש שלה אלפרד. פתאום הוא נעלם, איש לא ידע לאן...

אחרי כמה חודשים התברר שנסע לארגנטינה. לפי המראה שלו, הלבוש שלו: החליפה המחויטת, הטבעות על אצבעותיו, הנעליים המבריקות, אנשים התחילו לחשוד שהוא עוסק בעסקים לא כשרים... לובה נותרה מאוד עצובה. ארבעים שנה נשארה לבד.

אבי חונא (חנה) משה

לאבי קראו חונא (חנה) משה. בפעם האחרונה ראיתי אותו ב-18.9.39. הפנים שלו היו תמיד עצובות, מלאות סבל, הוא ישב על יד מכונה התפירה החדשה שלו ותפר נעליים גבוהות מברזנט. היה רצען, חייט.

היה רוכן על מכונת התפירה, תופר נעליים ושר ניגונים של חזנות, היה נעים לשמוע אותו. אהבתי מאוד את הניגונים שלו, בימי חגים נהג להשכיר את עצמו כחזן בבית הכנסת. לא תמיד מצא מקום לחזנות, היה לו זקן קצר ושפם קצר, היו לו פנים יפות, לא התגלח לבד, נהג ללכת לספר שקרא לו בייגלן, כשחזר מן הספר הביתה היה נראה יותר יפה עם חיוך של אור על הפנים.

כמה שנים אחר כך שוב ניסה אבא את מזלו בעסקים. הוא פתח עסק לעורות, כמו קודם, ללא הצלחה. את הסחורה לקח אבא אצל סוחר עורות ששמו טרוצקי תמורת שטרי חוב, 'קח את הסחורה ושיהיה בהצלחה' אמר לו טרוצקי, אבל הצלחה גדולה לא הייתה לאבא בגלל שסנדלרים לקחו ממנו את העורות באשראי, ובמקרים רבים גם לא שילמו לו. אני זוכר שאבא היה עומד בחנות ומחכה לקונים בקיץ החם ובכפור של החורף. אך הקונים כמעט ולא באו.

כשהגיע מועד תאריך התשלום של שטר החוב לטרוצקי לא היה לו כסף - אבא היה דואג.

הגיע מועד התשלום השלישי של שבע אגרות חוב בסך 70 זהובים (זלוטי).

הדלת נפתחת וטרוצקי הופיע בפתח החנות, אבא נבהל ונעשה חיוור כסיד, הוא התיישב וטרוצקי אמר 'לפי הפנים שלך נראה לי שאתה רוצה לשלם, נכון? כשבא תאריך לשלם שטר-חוב, אתה צריך לבוא ולשלם, ואם אין לך, אקנה ממך את השטר חוב ותצטרך לשלם מאוחר יותר עם ריבית, הבנת, יהודון? בעוד שבוע אבוא לסגור איתך חשבון!'

זו פעם ראשונה שראיתי את אבא משפיל מבט ובוכה.

***

אמי חנה גיטל

אמי הייתה נמוכה אך מלאת יוזמה, לא הייתה יפה.

כפי שסיפרו, תחת החופה היתה כלה יפה. גם הוריה היו נמוכים, אביה היה לייזער ואמה רחל. שמי ירחמיאל על שם סבתי רחל. סבא וסבתא נפטרו לפני שנולדתי. ידוע לי שסבא היה נגר, הוא התמחה בבניית ארגזים לאחסון דברים שונים. הוריה של אמי היו עניים, בקושי רב הם סידרו לה חנות של בשמים, בחנות זו אבי הכיר את אמי.

אבי נכנס לחנות לקנות סיגריות. כל השאר סידר השדכן. בעלת הבית עשתה עליו רושם טוב, אבל מצד אמא שלה לא הייתה הסכמה בתחילה כי החתן המיועד - אבא שלי - לא היה גבוה, ולא השתכר הרבה.

אבל השדכן לא ויתר... התרוצץ בין הצדדים ובסופו של דבר סגרו את השידוך. זה היה בשנת 1907. אבי זכה שהכיר את אמי, היא הייתה בעלת בית טובה ודאגה, ובשנים הקשות תמיד מצאה מזון עבור המשפחה. אפילו בזמן מלחמת העולם הראשונה היא השיגה לחם, ומצאה עבודה, מעולם לא ישבה בטל.

לפני שהילדים הלכו לבית הספר הכינה כריכים עבורם.

גם הכינה אוכל לאבי. אחר כך הלכה לחנות שלה בשוק שם עבדה עד שעה חמש.

פעמיים בשבוע בשעות אחר הצהריים נהגה אמי ללכת לשוק למכור כל מיני סדקית.

כשחזרה מן השוק התחממה ליד המיחם. דאגה שיהיה טוב לילדים. לא נתנה לאבי להכות את ילדיה כשכעס לפעמים. בקיצור אמי הייתה דוגמא לאמא יהודייה טובה. תמיד דאגה למשפחתה ולא סמכה על אף אחד.

אמא נהגה לצום כל שנה ביום הזיכרון להוריה. היא לא פסחה על אף צום, אמי הייתה מאוד רזה.

אמי היקרה נרצחה על ידי הרוצחים הגרמנים יחד עם בני משפחתה. היא הייתה בת חמישים ושלוש.

ידעתי על בואו של אבא הביתה לפי קול צעדיו, מאוד שמחתי לשמוע את הליכתו המתקרבת. אבי התחתן בן תשע עשרה, שדכן מצא לו בת זוג שהייתה אמי. אבי היה דתי מתון, הלך שלוש פעמים ביום לבית כנסת, אולי בגלל אמי, היא דרשה שכולם יהיו דתיים. בית הכנסת של אבי שכן באותו בניין בו גרנו. בפסח אבי ישב בכיסא כבוד כמו מלך. אבא גם היה מעורב בענייני בית הכנסת, פעם אבא הלך לאספת ועד בבית הכנסת, פגש אותו קצין פולני שאל אותו 'מה השעה?'. אבא הוציא את השעון מכיס המעיל ואמר לו 'השעה שבע'. אמר לו הקצין 'יהודון, בדיוק בשעה תשע תבוא אלי למשרד ותנשק לי בתחת'...

אבא חזר מבית הכנסת הביתה כועס ומבוהל, כשסיפר לבני המשפחה כולם צחקו...

אבא שתק.

הגרמנים רצחו את אבא כשהיה בן חמישים ושלוש.

אהבתי אותו מאוד.

אחותי המבוגרת סוניה

סוניה הייתה אחותי המבוגרת. הייתה אישה מאוד שקטה, דיברה בלחש. כילדה למדה בבית ספר ע"ש פרוג, הייתה תלמידה מצטיינת. אחר כך למדה בגימנסיום. אינני יודע אם סיימה. אחרי הלימודים, למדה בחוגים וקורסים, כמו הנהלת חשבונות, ומקלה, הייתה לה חברה, עופרה, שהוריה היו הבעלים של מאפייה ברח' סטפן. הייתה לה עוד חברה שגרה בסמטה האדומה.

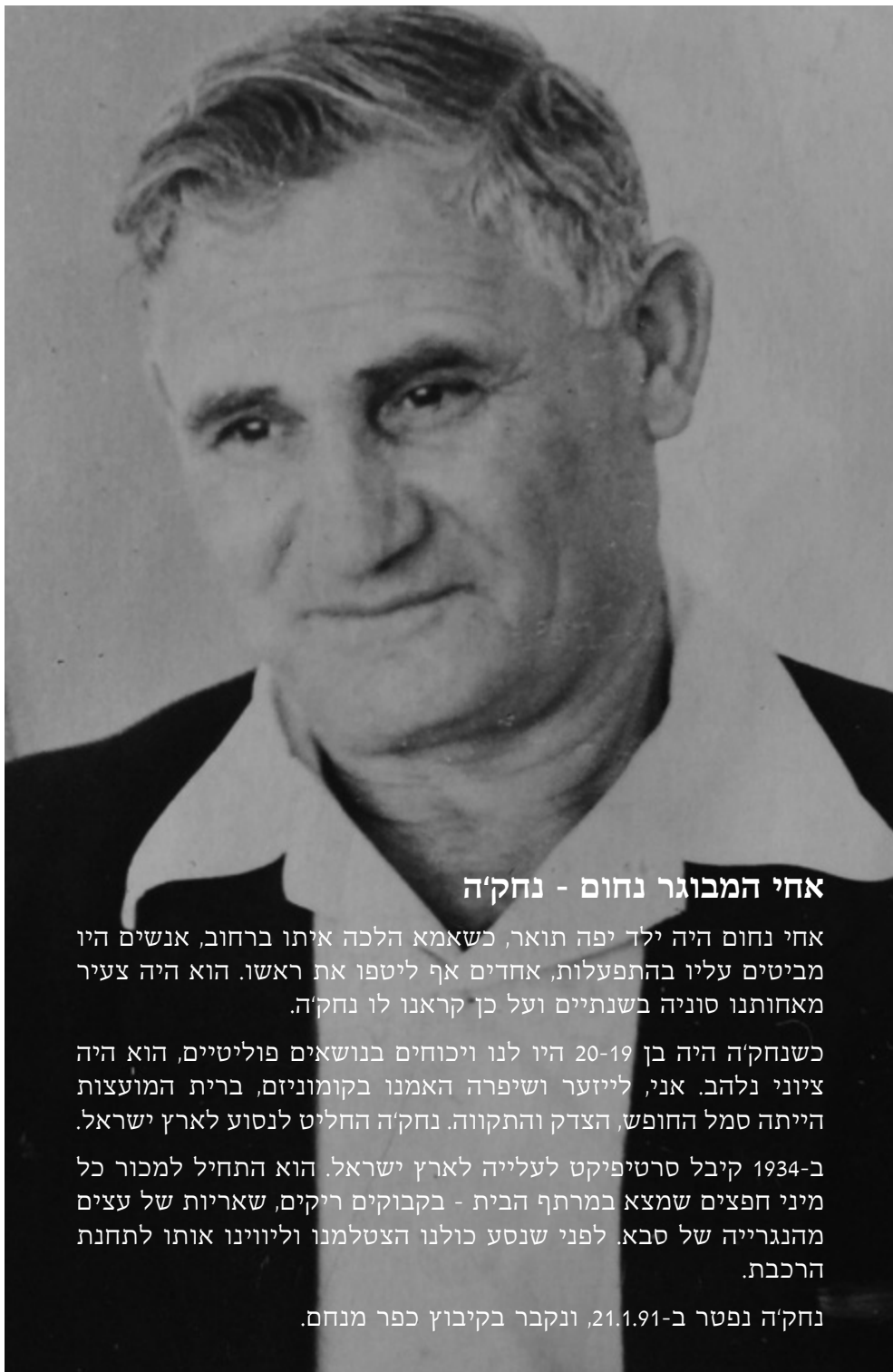
אמי קנתה לה מכונת תפירה, היא תפרה כל מני בגדים שאמי מכרה בשוק, יחד עם דברי סדקית, כך עזרה לפרנסת המשפחה. היא לא השתתפה במסיבות ריקודים כדי לפגוש בחורים, אולי בגלל שלא היו לה בגדים מתאימים, הרי היינו עניים, לא היו אמצעים לקנות שמלות חדשות.

פעם בא שליח מבית מלון 'פולניה'. בהפתעה הביא כרטיס ביקור מאורח ששמו מרגוליס. התברר שהוא היה קרוב של אמי וביקש לראותה מאחר שפעם רצה להתחתן עם אמי, אבל אמי לא רצתה אותו, עכשיו הזמין את הורי לבית המלון בו התאחסן. אבל אמי סירבה ללכת. לבסוף אבי הלך עם אחותי לבית המלון לפגוש את אדון מרגוליס (אמי תפרה לה במיוחד שמלה ומעיל). כשבאו למלון התגלה להם שאדון מרגוליס איש עשיר, יש לו בית חרושת לבירה בגרודנו. מרגוליס נתן לאבי 300 זלוטי ואמר לו: 'זה בשביל הבת היפה שלך, כשאבוא בפעם הבאה, אתן לכם יותר'. מרגוליס לא חזר. נודע לנו שזמן קצר אחרי הביקור הוא נפטר.

בחלק מהכסף אחותי רכשה בגדים, נעליים ושמלות, אבל את רוב הכסף היא השאירה בבית.

לא היה קל למצוא לסוניה חתן, היא כבר חצתה את שנתה השלושים. ואז יום אחד הופיע החתן. שמו היה אברהם רדקין, אמי הייתה אומרת שלסוניה שלה מגיע חתן טוב יותר, נדוניה לא הייתה לו. גם עשיר לא היה, אך היינו נאלצים להסכים. שנה אחרי החתונה נולד להם בן שמוליק. אני לא ראיתי אותו כי באותו זמן לא הייתי בוילנה.

את אברהם רדקין הכרתי מעט כך שאיני יכול לספר עליו הרבה.

אחי המבוגר נחום - נחקה

אחי נחום היה ילד יפה תואר, כשאמא הלכה איתו ברחוב, אנשים היו מביטים עליו בהתפעלות, אחדים אף ליטפו את ראשו. הוא היה צעיר מאחותנו סוניה בשנתיים ועל כן קראנו לו נחקה.

כשנחקה היה בן 19-20 היו לנו ויכוחים בנושאים פוליטיים, הוא היה ציוני נלהב. אני, לייזער ושיפרה האמנו בקומוניזם, ברית המועצות הייתה סמל החופש, הצדק והתקווה. נחקה החליט לנסוע לארץ ישראל.

ב-1934 קיבל סרטיפיקט לעלייה לארץ ישראל. הוא התחיל למכור כל מיני חפצים שמצא במרתף הבית - בקבוקים ריקים, שאריות של עצים מהנגרייה של סבא. לפני שנסע כולנו הצטלמנו וליוונו אותו לתחנת הרכבת.

נחקה נפטר ב-21.1.91, ונקבר בקיבוץ כפר מנחם.

אחרי ששמוליק נולד, התחיל רדקין להעלות תביעות ותנאים שונים, דרש שירשמו את הבית על שמו, וגם דרש סכום כסף, כמו כן דרש שיתפרו לו חליפה ויקנו לו נעליים חדשות. הוא לא התחשב שהזמן קשה והחיים קשים עוד יותר, אבל לא הייתה להורי ברירה. הם עשו הכול כדי שאברהם יהיה מרוצה.

השנה 1940, אני כבר לא הייתי בוילנה.

שמעתי שסוניה נתפסה בידי ז'נדרמים גרמנים של הגסטפו והובלה אל בור המוות בפונאר.

אחרי המלחמה הלכתי לחפש קרובים. להפתעתי פגשתי את אברהם, הוא עבד כמנהל מתפרה בעיירה קטנה מרוחקת כ-12 קילומטר מוילנה. כשראה אותי היה מאוד מופתע כמעט התעלף. 'מה קורה לך אברהם?' שאלתי, הוא חשב שבאתי 'לסגור איתו חשבון'.

לאט התחיל לספר לי שפחד שיצטרך לספר מה עשה בזמן המלחמה כדי לשרוד... הוא עבד בבית מלאכה עבור הגסטפו, הודות לו היא חייה שנה יותר מאחרים. הוא טען שהוא גם הצליח להציל את אמא שלי חנקה אבל בשבילי זו הייתה הפתעה לא נעימה, לא תיארתי לעצמי שחנקה הייתה איתו ביחד.

נפרדתי ממנו וחזרתי לצבא מהחופשה כדי לחפש קרובים. שנה מאוחר יותר שוב פגשתי אותו, הפעם בוילנה. הוא התחתן עם אישה חדשה. בן אדם שמחליף כל כך הרבה נשים, ומי יודע מה עשה לאחותי.

כעבור כמה חודשים שמעתי שנסע לאמריקה.

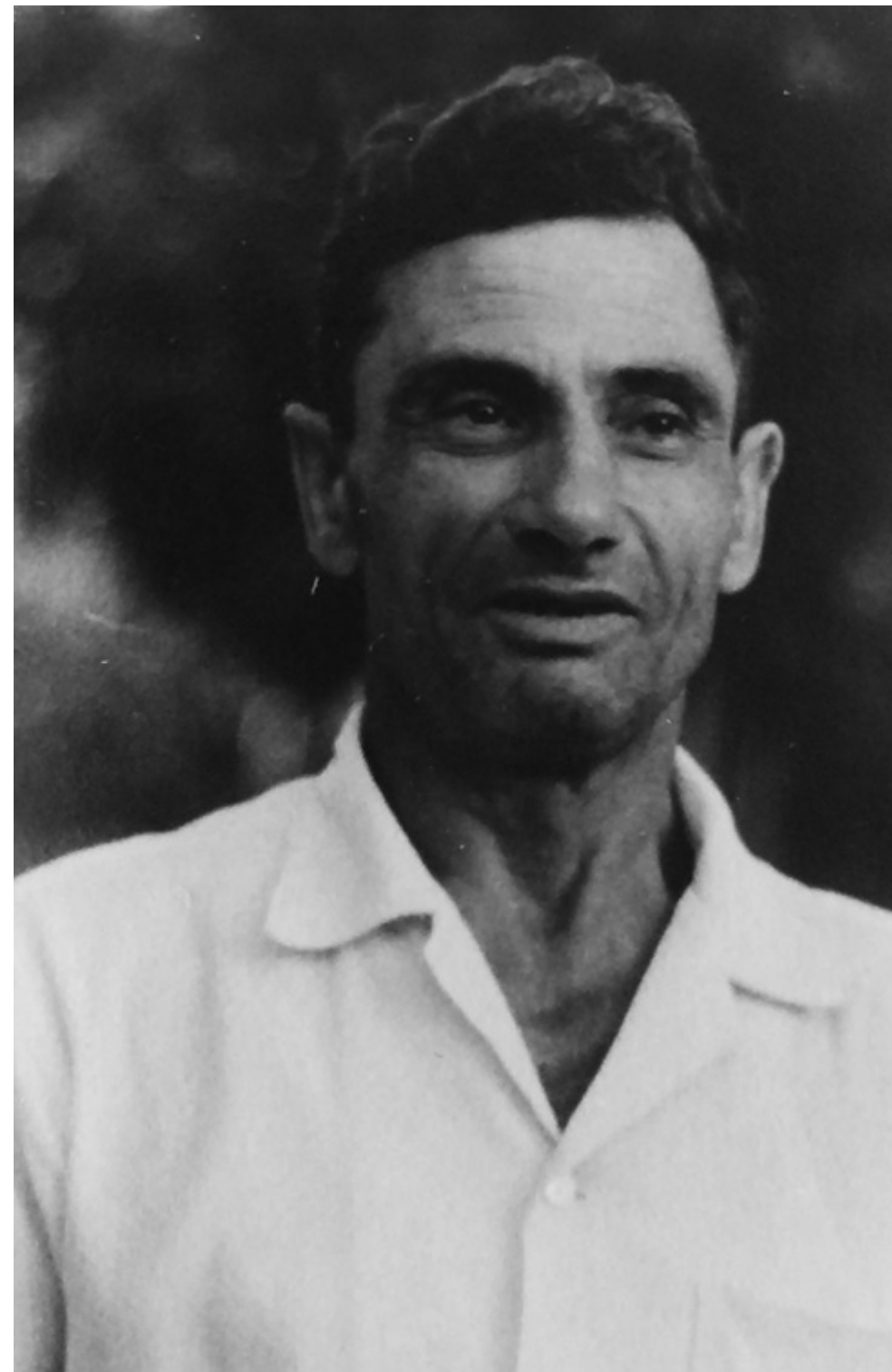
אחי הטוב לייזער

אחי לייזער ואני היינו שני אנשים בנפש אחת.

הייתי מאוד קשור אליו, אהבתי אותו מאוד. היה תלמיד טוב היה קורא הרבה ספרים: דוסטויבסקי, קנוט המסן, הרבה ספרים.

כולם היו מוקסמים ממנו. אני ביקשתי ממנו שיקרא לי בקול רם, ענה לי 'כשתדע לקרוא, תקרא בעצמך'. התקשיתי בקריאה, הייתי תלמיד לא טוב, לייזער היה שייך לארגון 'עתיד' (צוקומפט באידיש), ארגון של מפלגת ה'בונד', אבל אחרי זמן מה עזב את ה'בונד' והצטרף למפלגה הקומוניסטית, הוא גם השתתף בהפגנות בלתי חוקיות, הפיץ עלונים ספרותיים, הדביק פלקטים, נשא דגלים אדומים. זה לא מנע ממנו לשבת בבתי הסוהר, גם במחנה ריכוז ידוע לשמצה. עם פרוץ המלחמה גוייס לצבא הפולני, נפל בשבי הגרמנים, שרד את המלחמה ושחרר על ידי הצבא הבריטי, עלה ארצה, הצטרף לקיבוץ כפר מנחם שם הצטרף לאחינו נחקה. בקיבוץ היה פעיל ומאוד מקובל על ידי החברים.

בפברואר 1979 לייזער סיים את חייו.

אחותי הצעירה שיפרה

אחותי שיפרה נולדה ב-1920. אני זוכר את הבוקר בו נולדה. בשבת בבוקר, אני ואחי לייזער עדיין ישנו, פתאום שמענו את אמנו נאנחת, לא צועקת בקול רם. רצנו להעיר את אבא 'מה קרה? אולי אמא לא בריאה'. נעשה שקט. ואז שמענו צעקה... זו הייתה שיפרה.

שיפרה הייתה ילדה חלשה, תמיד הייתה חולה. בגיל שבע שלחו אותה לבית ספר, בגיל ארבע עשרה סיימה את בית הספר ומיד התחילה לחפש עבודה.

שיפרה הייתה תמיד שמחה ואהבה לשיר. הייתה לה נטייה לקומוניזם אבל לא הייתה שייכת לארגון כלשהו. מישהו הלשין עליה, יום אחד באו שוטרים, עשו חיפוש בבית ולקחו אותה לתחנת המשטרה לחקירה. היה קר בחדר החקירות ואחד השוטרים נתן לה את המעיל שלו שיהיה לה חם.

לאחר יום של חקירות שלחו אותה הביתה. כולם התפלאו על החקירה והזדעזעו. אמא תמיד צעקה עליה והזהירה אותה שלא תלך בדרכו של לייזער.

אחרי זמן קצר שיפרה הכירה בחור (הוא לא היה קומוניסט). הוא אהב אותה מאוד. ב-1939 הם נסעו יחד לברית המועצות.

הדוד לייב, אח של אבא

לדוד לייב הייתה רגל חולה והיה צולע.

אני לא זוכר אותו בלי מעיל עליו. תמיד עם אותם הבגדים, לא אהב בגדים שחורים, נעליים חומות מכנסים בהירים או חומים, חולצות סגולות, עניבות ירוקות, או כחולות, אבל בעל מלאכה מצוין. בן אדם טוב אבל עני גדול. לא רגוע, עצבני מאוד, אמרו שזה בגלל הרגל החולה שלו. בגלל עצלנותו, עבד עד השעות הקטנות של הלילה. גם עצלן גדול היה, היה בא לעבודה בין עשר לשתיים עשרה בצהריים ועבד עד עשר בלילה.

כשהתעצבן התחיל לעשן - לא הספיק לסיים סיגריה אחת וכבר הדליק את השנייה. כך בשרשרת, היה מסלסל סילון עשן דק מפיו, שנא את הקומוניסטים, אבל אהב את השירים שלהם.

סוליות הנעליים שלו היו מגומי, כשהלך לא שמעו את נוכחותו. לא היה דתי אבל בשבת לא עישן ולא עבד. עד גיל 43 לא התחתן, פעם בשבוע היה הולך לקולנוע, ולבית המרחץ פעם בשנה.

היה לו מקל הליכה בהיר, בקצהו טבעת של גומי כדי להקטין את רעש המקל.

הדוד לייב היה בא אלינו הביתה לעתים רחוקות, והיה מביא לילדים שוקולד או ממתקים אחרים. אהבנו לשחק את 'משחק הצחוק'. עמדנו זה מול זה והבטנו אחד לשני בעיניים. היינו צריכים להתאפק ולא לפרוץ בצחוק. מי שצחק ראשון - הפסיד.

אנחנו קראנו לו דוד, לפעמים הדוד הצולע. סבתא שלנו אמרה לנו בסוד, שדוד לייב הכיר בחורה או אישה, אחרי שהתיידדו כבר הרבה זמן, קראו לה גולדה. פגשתי אותם ברחובות אז דוד לייב הציג אותה לפני: היה לה שיער שחור, עגילים על האוזניים עם אבנים אדומות, ושפתיים אדומות כמו האבנים של העגילים, עיניים שחורות וחזה גדול שרואים ממרחקים ורגלים עקומות ורזות. תמיד התלחשה עם הדוד לייב בשקט בשקט, אחרי כל משפט שלה, הדוד לייב אמר 'תעזבי'.

גולדה נולדה בעיירה קטנה ליד הגבול הרוסי. הדוד לייב מדבר מעט, בשקט ולא אוהב רכילות וסודות.

כשגולדה באה אלינו בפעם הראשונה אמא לבשה סינר חדש, אפתה עוגה וקנתה פירות.

הדוד לייב וגולדה איחרו בפעם הזו וגם בהמשך.

דודי חיים ואשתו אולגה

דודי חיים האח הצעיר של אבא ואשתו אולגה נסעו לברזיל.

את אולגה אני זוכר היטב. הייתה גוצה ונמוכה, גם בקיץ וגם בחורף לבשה מעיל ירוק.

היה לה חזה גדול, רגליים שמנות, הייתה חולה סכרת, לדודי חיים היה זקן קטנטן ועיניים קטנות. דודי חיים היה קמצן גדול. קולו היה כאילו על סף בכי.

תמיד היה מאחל לעצמו שיום אחד יעזוב את וילנה וייסע לברזיל, היה אומר ששם יותר טוב מוילנה, שם כלומר בברזיל, אחרי מאמצים גדולים הצליח להשיג ויזה לברזיל בעזרת משפחתה הרחוקה של אולגה, ונסעו לברזיל.

חיים ואולגה כתבו לנו מכתב מברזיל פעם בשנה. מעולם לא כתבו אם יש או אין להם פרנסה. כשפרצה המלחמה ב-1939 הכול נפסק.

עשרים שנה אחרי המלחמה קיבלנו ממנו מכתב. הוא כתב שידוע לו על האסון הגדול שעבר על היהודים ועל משפחתנו. רצה לשמוע מי ניצל ונשאר בחיים. אולגה מתה מזמן, כתב. על עצמו כתב שהוא זקן וחולה. על מכתבנו האחרון שכתבנו לו - לא קיבלנו תשובה. כעבור כמה שבועות שכן שלו כתב לנו שהוא נפטר בגיל 87.